

جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای، شماره ۲۶، بهار ۱۳۹۷

وصول مقاله: ۱۳۹۶/۴/۵

تأیید نهایی: ۱۳۹۶/۱۰/۱

صفحات: ۱۹۶ - ۱۷۹

سطح‌بندی و تحلیل وضعیت پایداری در سکونتگاه‌های روستایی مورد شناسی: شهرستان زرین‌دشت

محسن شایان^۱، دکتر سیروس قنبری^۲، دکتر جواد بذرافشان^۳

چکیده

امروزه رویکرد توسعه پایدار به‌عنوان چارچوبی برای تحلیل پایداری نظام سکونتگاه‌های انسانی به‌طور عام و سکونتگاه‌های روستایی به‌طور خاص از ارزش و اعتبار بالایی برخوردار است. بررسی و شناخت نواحی روستایی و تحلیل قابلیت‌ها و تنگناهای آن‌ها در فرایند برنامه‌ریزی توسعه روستایی اهمیت بسزایی دارد. در همین راستا، هدف پژوهش حاضر بررسی و تحلیل وضعیت پایداری در سکونتگاه‌های روستایی شهرستان زرین‌دشت است. در فرایند پژوهش، ابتدا مبانی نظری سنجش پایداری و سوابق مطالعاتی آن مورد مطالعه قرار گرفت و براساس آن و با توجه به اطلاعات موجود در خصوص منطقه مورد مطالعه، ۷۶ شاخص سنجش پایداری در پنج بُعد اقتصادی، اجتماعی، محیطی، کالبدی و دسترسی تعیین شد. جامعه آماری تحقیق را همه سرپرستان خانوارهای روستایی شهرستان (۷۹۲۷ نفر) و کارشناسان تشکیل می‌دهد که از میان گروه اول حجم نمونه‌ای با استفاده از فرمول کوکران به تعداد ۳۱۰ پرسشنامه به‌صورت تصادفی ساده و از بین کارشناسان حجم نمونه‌ای به تعداد ۳۰ نفر تکمیل شده است. در این پژوهش برای تجزیه و تحلیل داده‌های کمی از آزمون تی تک‌نمونه‌ای و برای به‌دست آوردن وزن هریک از ابعاد و اولویت‌بندی دهستان‌ها از تحلیل سلسله‌مراتبی فازی استفاده شده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که دهستان خسویه با وزن ۰/۳۵۴ به‌عنوان پایدارترین دهستان در ابعاد پنج‌گانه مشخص شده است. دهستان زیرآب با وزن ۰/۲۴۷ پایداری ضعیف، دهستان ایزدخواست غربی با وزن ۰/۱۵۳ در شرایط نیمه پایدار و همچنین دهستان ایزدخواست شرقی با وزن ۰/۰۷۲ و دهستان دبیران با وزن ۰/۰۷۷ به‌عنوان ناپایدارترین دهستان‌های شهرستان انتخاب شده‌اند. همچنین نتایج آزمون تی تک‌نمونه‌ای نشان می‌دهد که دهستان خسویه با میانگین ۳/۶۲۹ بیشترین و دهستان دبیران با میانگین ۲/۵۱۶ کمترین میانگین را دارند.

کلید واژگان: توسعه پایدار، سکونتگاه‌های روستایی، روش تحلیل سلسله‌مراتبی (FAHP)، شهرستان زرین‌دشت.

Mohsen.shayan@pgs.usb.ac.ir

Ghanbari@gep.usb.ac.ir

bazrafshan@gep.usb.ac.ir

۱- دانشجوی دکتری برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه سیستان و بلوچستان

۲- استادیار و عضو هیئت علمی جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه سیستان و بلوچستان (نویسنده مسؤل)

۳- استادیار و عضو هیئت علمی جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه سیستان و بلوچستان

مقدمه

جهان امروز عرصه مسائل، مشکلات و ناپایداری‌ها در ابعاد مختلف زیست‌محیطی، اقتصادی و اجتماعی است. مسائلی همچون کاهش منابع طبیعی، افزایش آلودگی، شورشدن خاک حاصلخیز، بیابان‌زایی، نابودی تنوع ژنتیکی، تشدید فقر، گسترش نابرابری‌های مکانی، گسترش نابرابری‌های اجتماعی و... از آن جمله است. بروز این ناپایداری‌ها، موجب تردید نسبت به نظریه‌های رایج توسعه شد و معلوم شد چنین توسعه‌ای نمی‌تواند تداوم داشته باشد؛ بنابراین مفهوم پایداری در مقابل بروز ناپایداری‌ها شکل گرفت. در این راستا، یک‌سری جلسات، گزارش‌ها و کمیسیون‌هایی در دهه‌های ۱۹۷۰ و ۱۹۸۰ شکل گرفت. اجلاس سازمان ملل درباره اثرات فعالیت‌های بشری بر محیط زیست در استکهلم اولین نشست بین‌المللی بزرگی بود که چگونگی اثرات زیان‌بار فعالیت‌های بشری بر محیط زیست و مورد تهدید قرارگرفتن زندگی بشر را مورد بحث قرارداد (سلیمانی، ۱۳۹۴: ۴). گزارش آینده ما توسط کمیسیون محیط و توسعه، اصطلاح پایداری را وارد گفتمان محیط و توسعه کرد. اغلب اندیشمندان معتقدند که تصمیم‌گیری‌های توسعه پایدار بایستی دربرگیرنده همه سطوح فعالیت و مکانی باشد (احمدی و توکلی، ۱۳۹۵: ۱۵۵). روستا اولین شکل از حیات اجتماعی انسان در یک عرصه طبیعی است (لطیفه و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۴۲). در بسیاری از نواحی روستایی، اختلاف درآمد و سطوح زندگی بین جوامع شهری و روستایی از عوامل عمده مهاجرت‌های روستاییان به شهر است (رمضان‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۴۵). بسیاری از برنامه‌ریزان بر این تصوراند که با ایجاد برخی از امکانات رفاهی و خدماتی در نواحی روستایی، روند مهاجرت‌ها کاهش خواهد یافت؛ اما یافته‌ها نشان می‌دهد که ارائه خدمات رفاهی در نواحی روستایی، باید توأم با ایجاد اشتغال و درآمد در این نواحی باشد (صادقی چم‌چنگی و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۷). باید توجه داشت با روند نزولی وضعیت اقتصاد روستا، جابه‌جایی و

مهاجرت‌های گسترده روستاییان به شهرها، گسترش فقر و بیکاری، عدم امنیت غذایی، قرارگرفتن عمده جمعیت در حاشیه و... برنامه‌ریزی در جهت دست‌یابی به توسعه پایدار روستایی لازم و ضروری است (اکبریان رونیزی و شیخ بیگلو، ۱۳۹۴: ۳۷). موفقیت برنامه‌های توسعه نیازمند شناخت نیازها، توان و ظرفیت گروه‌های هدف، تدوین برنامه‌ریزی نظام‌مند و مدیریت دقیق است. به اعتقاد بسیاری از صاحب‌نظران، از ویژگی‌های برنامه خوب این است که همسو با تأمین نیازهای واقعی مردم باشد؛ بنابراین، به‌منظور تدوین زیربنای علمی و منطقی برای سیاست‌گذاری توسعه، لازم است ارزیابی جامعی از وضعیت موجود توسعه مناطق از نظر شاخص‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی و محیطی انجام شود (کریمی و احمدوند، ۱۳۹۳: ۶۶۴). طی سه دهه گذشته، مفهوم توسعه پایدار به‌عنوان چارچوبی برای تبیین و شناخت روند توسعه اقتصادی، اجتماعی و مدیریت منابع طبیعی در سرتاسر جهان مطرح شده که مفهوم پایداری یک پایگاه اندیشه برای تلاش‌های توسعه به‌منظور برقراری ارتباط بین جوامع انسانی و محیط طبیعی به‌دلیل آگاهی از وخیم‌تر شدن شرایط به‌وجود آورده است (ریاحی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۵۶). توسعه پایدار از مهمترین و مؤثرترین ابزار اقتصادی برای رسیدن به حد مطلوبی از رشد اقتصادی و حرکت به‌سوی اقتصادی مولد و مورد اعتماد است که این واژه به تغییر پایدار اقتصادی و اجتماعی، فرهنگی و محیطی برای رفاه طولانی‌مدت در کل جامعه اطلاق می‌شود (هدایتی‌مقدم و همکاران، ۱۳۹۴: ۹۳). استراتژی توسعه پایدار از مهمترین و کارآمدترین مباحث برای دستیابی به رفاه و پیشرفت زندگی بشر با توجه به حفظ و ماندگاری منابع برای نسل‌های آینده است؛ بنابراین برنامه‌ها و طرح‌های مربوط به توسعه پایدار روستایی در یک بخش خلاصه نمی‌شوند، بلکه در قالب یک پارادایم سیستماتیک، مواردی همچون بهبود بهره‌وری، افزایش اشتغال، تأمین حداقل نیازهای اساسی (غذا، مسکن و...) و فاکتورهایی از جمله آموزش و بهداشت را دربر خواهند گرفت (صادقی و

را در بهره‌برداری بهینه از منابع، افزایش ظرفیت نگهداشت محیط و غلبه بر ناپایداری‌ها و... کاهش داده است. پایین بودن سطح مشارکت روستاییان در فرایند توسعه روستا، ضعف مدیریت، ضعف انگیزه پیشرفت در بین مردم، ضعف روحیه کارآفرینی، استفاده نادرست از منابع طبیعی و انسانی موجود در روستا و... از عوامل دیگر تأثیرگذار در ناپایداری روستایی است. آشکار است، تأثیر و اثرگذاری این عوامل در سکونتگاه‌های روستایی مختلف متفاوت است و شدت و ضعف متفاوتی دارد؛ ولی شناخت این عوامل درونی و پیوندهای بین آن‌ها می‌تواند گامی مؤثر در حرکت به سمت پایداری سکونتگاه‌های روستایی شهرستان باشد؛ از این رو پژوهش حاضر در پی پاسخ به این سؤال است که وضعیت پایداری سکونتگاه‌های روستایی شهرستان زرین‌دشت چگونه می‌باشد؟

پیشینه

ریاحی و همکاران (۱۳۹۵) به تحلیل سطح پایداری محیطی سکونتگاه‌های روستایی در شهرستان خرمدره پرداخته و چنین نتیجه گرفته‌اند که پایداری محیطی در ناحیه مورد مطالعه در سطح نیمه‌مطلوب قرار دارد. در بین ابعاد مختلف مؤثر بر پایداری محیطی، به ترتیب بُعد کالبدی بیشترین تأثیر و سپس به ترتیب ابعاد اقتصادی، اجتماعی و محیطی بیشترین تأثیر را داشته‌اند. صادقی و همکاران (۱۳۹۵) به ارزیابی عملکرد نهادها و سازمان‌های مرتبط با پایداری روستاها پرداختند و به این نتیجه رسیدند که عملکرد نهادها و سازمان‌ها از نظر اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی، زیست‌محیطی و کالبدی-فیزیکی در پایداری روستاها با سطح معناداری کمتر از ۰/۰۵، مناسب و در سطح متوسطی است. تحلیل ناپارامتری همبستگی نیز نشان‌دهنده وجود رابطه مستقیم و معنی‌داری در سطح آلفای ۰/۰۱ میان شاخص اقتصادی با شاخص‌های مورد بررسی است؛ به گونه‌ای که با بهبود عملکرد نهادها و سازمان‌ها در هر کدام از شاخص‌های توسعه، دیگر شاخص‌ها بهبود و زمینه پایداری روستاها فراهم

همکاران، ۱۳۹۵: ۱۲۱). توسعه پایدار روستایی نیازمند بازتولید روستا و پویایی عناصر آن است؛ به همین لحاظ می‌بایستی زنگار از نگاه‌ها و انگاره‌ها زدود و به گونه‌ای جامع‌تر موضوع توسعه پایدار روستایی را به‌مثابه واقعیتی غیرقابل‌انکار در چارچوب برنامه‌های توسعه مدنظر قرار داد (عامری سیاهویی، ۱۳۹۰: ۱۵۹). شهرستان زرین‌دشت در جنوب شرق استان فارس یکی از نواحی است که با مشکلات متعدد در ابعاد مختلف روبه‌رو است. خشکسالی‌های پی‌درپی که باعث کاهش سطح زیرکشت پنبه از ۴۰۰۰ هکتار به ۳۰۰۰ هکتار در سال ۱۳۹۴ و گندم از ۱۰۰۰۰ هکتار به ۸۰۰۰ هکتار در سال ۱۳۹۴ (جهاد کشاورزی زرین‌دشت، ۱۳۹۵)، چرای بیش‌ازحد دام‌ها و از بین رفتن پوشش گیاهی منطقه در سال‌های اخیر، وجود بیکاری‌های زیاد به‌خصوص در رابطه با کشاورزی، ضعف راه‌های ارتباطی شهرستان، کمبود خدمات بهداشتی و پزشکی، نداشتن آب شرب مناسب در شهرستان حتی در مرکز شهرستان و بالاخص در روستاها و مواردی از این قبیل باعث شده که در سال‌های اخیر بسیاری از مردم روستایی به مرکز شهرستان و شهرهای همجوار مهاجرت کنند.

محدودیت منابع آب و خاک و خشونت اقلیمی، سه عامل مهم زیست محیطی است که بر ناپایداری روستایی مؤثر است. اکثریت روستاییان در شهرستان به کشاورزی اشتغال دارند و آب و خاک دو عامل اساسی تولید کشاورزی محسوب می‌شود. بهره‌برداری ناپایدار از منابع آب مانند حفر بی‌رویه چاه‌های عمیق و بی‌توجهی به موازنه آبخوان‌ها، مدیریت نادرست در مصرف آب، همچنین روش‌های ناپایدار بهره‌برداری از خاک همچون استفاده از کودهای شیمیایی، و... موجب محدودیت کمی و کیفی این منابع شده و در روستاهایی که اشتغال وابسته به کشاورزی است، پایداری روستا را در معرض خطر قرار داده است. بی‌سوادی، کم‌سوادی و سطح پایین آگاهی‌های نیروی انسانی در نواحی روستایی که خود معلول عوامل دیگری در سطح ملی و محلی است، توانایی روستاییان

در پایداری‌سازی روستاهاست. مانوس و همکاران (۲۰۱۳) در مطالعه‌ای به رتبه‌بندی نواحی روستایی کشورهای اتحادیه اروپا بر پایه شاخص‌های اجتماعی و شناسایی مؤلفه‌های اجتماعی تأثیرگذار بر پایداری جوامع روستایی پرداخته است. در این پژوهش، نواحی روستایی نه کشور عضو اتحادیه اروپا (ایتالیا، هلند، یونان، لهستان، انگلستان، اسپانیا، بلغارستان، فرانسه و آلمان) به‌طور نمونه انتخاب شدند. نتایج نشان داد که مؤلفه‌هایی همچون، مشارکت اجتماعی، سرمایه‌های اجتماعی و محرومیت‌های اجتماعی در قالب ۲۴ شاخص، معیارهای مناسبی جهت سنجش پایداری نواحی روستایی است. کین‌لیساید و تاگر (۲۰۱۰) علل اصلی کاهش جمعیت روستایی در کشورهای اروپایی را در مشکلات و فشارهای اقتصادی از جمله کمبود درآمد و بیکاری و مسائل زیست‌محیطی همچون خشکسالی دانسته و برنامه‌های ملی توسعه روستایی زیر عنوان راهبردهای ملی توسعه پایدار را برای کشورهای اتحادیه اروپا در جهت جلوگیری از این مسئله پیشنهاد می‌کند.

مطالعات انجام‌شده نشان می‌دهند که عوامل انسانی و طبیعی متعددی باعث شده است که تمام روستاها در یک سطح از لحاظ پایداری قرار نگیرند؛ عواملی همچون ضعف امکانات و خدمات، ضعف سرمایه اجتماعی، مشکلات مدیریت روستایی، مشکلات آموزشی، نقایص نظام برنامه‌ریزی توسعه، بومی‌نبودن الگوی توسعه، خشکسالی، سرمازدگی، زلزله، سیل و... در شهرستان زرین‌دشت تاکنون مطالعه‌ای در زمینه وضعیت پایداری روستاها صورت نگرفته است و به‌همین دلیل این پژوهش در پی آن است تا وضعیت پایداری روستاها را از نظر ابعاد محیطی، اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و دسترسی بسنجد.

مبانی نظری

توسعه، تغییری بنیادی در متغیرهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی هر جامعه محسوب می‌شود و تحقق آن، مستلزم ایجاد هماهنگی بین ابعاد گوناگون

می‌شود. سلیمانی و همکاران (۱۳۹۴) به بررسی تبیین عوامل مؤثر بر ناپایداری سکونتگاه‌های روستایی در ایران پرداخته و به این نتیجه رسیده‌اند که برخی از عوامل مؤثر بر ناپایداری روستایی به شرح زیر شناسایی و به دو دسته عوامل ملی و فراملی تقسیم شده است. عوامل ملی عبارت‌اند از: بومی‌نبودن مبانی نظری و الگوهای توسعه در ایران، نقایص و مشکلات حاکم‌بر نظام برنامه‌ریزی، رانتی‌بودن دولت، نقایص آموزشی و پایین‌بودن سطح سواد، مشکلات و کاستی‌های مدیریت روستایی، ضعف امکانات و خدمات و عوامل فراملی عبارت‌اند از: رویکرد عقل‌باوری و سلطه‌بر طبیعت، انقلاب صنعتی، رشد جمعیت و ماهیت توسعه. کریمی و احمدوند (۱۳۹۳) به بررسی وضعیت‌سنجی و اولویت‌بندی شاخص‌های توسعه پایدار در مناطق روستایی پرداختند و چنین نتیجه گرفتند که ۳۲ درصد از شاخص‌های بررسی‌شده در وضعیت پایدار، ۳۲ درصد در وضعیت پایداری متوسط و ۳۶ درصد نیز در وضعیت ناپایدار قرار داشتند. همچنین نتایج نشان داد که شاخص‌ها به‌صورت مناسب توزیع نشده‌اند؛ بنابراین، لازم است که درخصوص تعیین مراکز و کانون‌های اصلی خدمات‌رسانی براساس نظام سلسله‌مراتبی سکونتگاه‌ها بازنگری صورت گیرد.

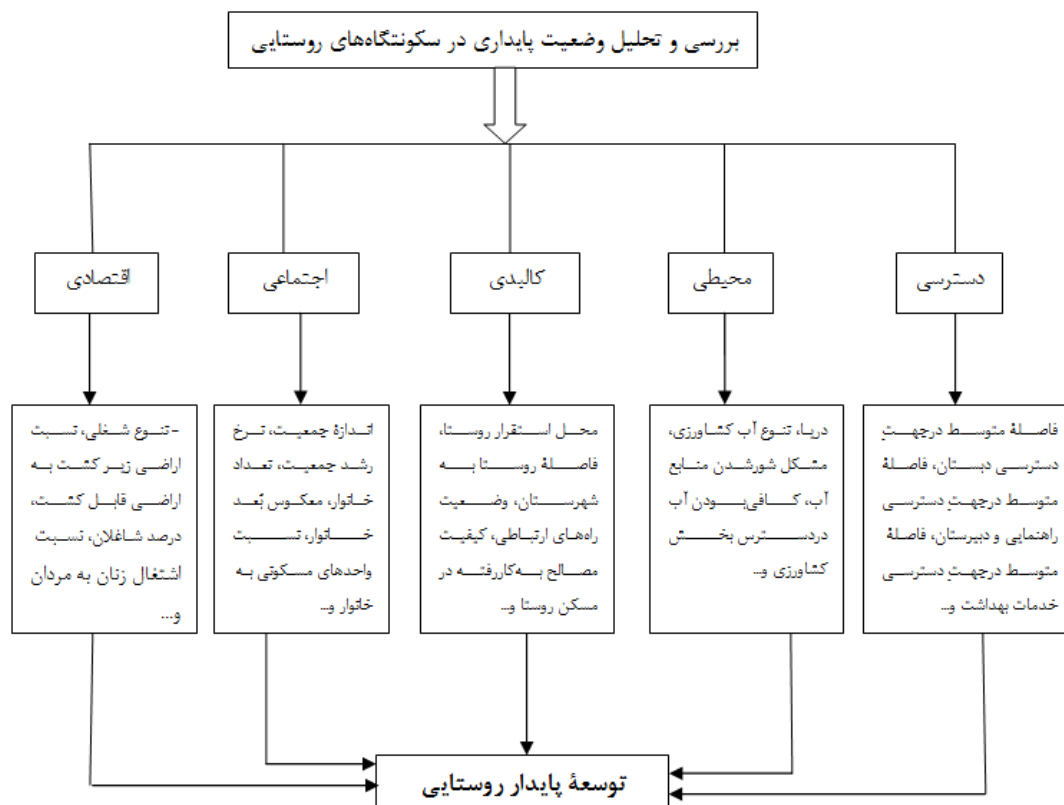
بررسی‌های لوپز و پاستور (۲۰۱۵) در ناپایداری روستاهای فلات شمالی اسپانیا حاکی از آن است که نیروی کار کشته و فعال‌بخش کشاورزی به‌علت کمبود شغل و درآمد در روستا برای دستیابی به فرصت‌های شغلی و استخدام در بخش‌های خدماتی و صنعتی در شهرها، روستای خود را ترک کرده، راهی شهر می‌شوند و به همین علت، مناطق روستایی با تأثیرپذیری و کاهش جمعیت فعال، با ناپایداری روبه‌رو شده است. گرونینگر و همکاران (۲۰۱۳) در مقاله‌ای باعنوان پایداری‌سازی روستاهای افغانستان تحت محدوده مرکزی تأثیر دولت، نتیجه گرفته است که زمین و آب، ناامنی، دسترسی، گرفتن زمین و ناپایداری، درگیری، بی‌زمینی روستایی، مشکلات زیست‌محیطی و وضعیت اموال مشترک از عوامل مهم

را نشان می‌دهند. درحقیقت، شاخص‌ها اطلاعات مفیدی هستند که بیانگر وضعیت پایدار و یا ناپایدار نظام سکونتگاه‌های روستایی‌اند و پایداری نواحی روستایی را درجهت آینده‌نگری کامل بیان می‌کنند (صادقی چم‌چگنی و همکاران، ۱۳۹۵: ۳۰). در تقسیم‌بندی توسعه از نظر پایداری دو مفهوم توسعه پایدار و ناپایدار مطرح است که در برخورد اولیه با این مفهوم، توسعه پایدار آن نوع از توسعه است که بهره‌برداری از منابع قابل تجدید را مدنظر داشته باشد. توسعه ناپایدار نیز هنگامی بروز خواهد کرد که بهره‌برداری از منابع غیرقابل تجدید در اولویت باشد که نهایتاً منجر به تخلیه منابع شده و جایگزینی برای آن اندیشیده نشود (اجتماعی و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۸۰). اکثر محققان سه هدف برای پایداری شامل مسئولیت‌پذیری محیطی، انسجام اجتماعی و بازدهی اقتصادی در نظر می‌گیرند که به‌طور پیچیده‌ای با یکدیگر در ارتباط هستند و از یکدیگر تأثیر می‌پذیرند (سچرنر، ۲۰۱۰: ۸۹). کریستینا، در غنی‌سازی مفهوم توسعه پایدار، یک مفهوم جدید، به‌نام توسعه مطمئن و منطقی را مطرح می‌کند که شامل دو بُعد ایمنی و عقلانیت است (سلیمانی، ۱۳۹۴: ۴۸). وی توسعه مطمئن و عقلانی را در بُعد عقلانیت شامل رشد اقتصادی، کاهش فقر شامل دسترسی به منابع و قیمت آن‌ها، پیشرفت اجتماعی اشاره به دسترسی به آموزش و پرورش و فناوری، خوش‌خیمی محیط زیست: اشاره به حفاظت از تنوع زیستی و منابع طبیعی. در بُعد ایمنی شامل امنیت عرضه: اشاره به آسایش خاصی از نظر امنیت انرژی، غذا و آب؛ ایمنی مالی: شامل امنیت نظام بانکی، امنیت اجتماعی به معنای دسترسی به خدمات اجتماعی؛ نظارت بر تغییرات آب و هوایی: اشاره به وجود و اجرای قانون در تغییرات آب و هوایی در نظر می‌گیرد (Cristina, 2014: 501-502). امروزه به پایداری از دریچه‌های مختلف نیز می‌نگرند. از جنبه محیط‌شناسی موضوعاتی از قبیل هماهنگی اکوسیستم، تنوع زیستی، منابع طبیعی و به‌ویژه ظرفیت بارگذاری مورد توجه قرار می‌گیرد. از جنبه اقتصادی، پایداری

آن است (ملکی و همکاران، ۱۳۹۴: ۸۵). توسعه روستایی را می‌توان ارتقای استانداردهای زندگی توده‌های کم‌درآمد ساکن در مناطق روستایی و خودافزاکردن فرایند توسعه‌ای آن دانست (شایان و تقدیسی، ۱۳۹۵: ۵۳). آنچه امروز برای جهان معاصر مطرح است، تنها مقوله توسعه اقتصادی و اجتماعی نیست؛ بلکه توسعه پایدار است. پایداری به‌مثابه وجه وصفی توسعه، وضعیتی است که در آن مطلوب‌بودن و امکانات موجود در طول زمان کاهش نمی‌یابد (کریمی و احمدوند، ۱۳۹۳: ۶۶۵). توسعه پایدار الگو و پارادایمی در زمینه‌های مختلف در سطح جهان است (علوی و همکاران، ۱۳۹۶: ۲۱). پایداری از کلمه (Sustenerere) به معنی زنده نگاه‌داشتن آمده است و بر حمایت یا دوام بلندمدت دلالت می‌کند (هدایتی‌مقدم و همکاران، ۱۳۹۴: ۹۸). توسعه پایدار رویکردی نوین در برنامه‌ریزی و توسعه روستایی محسوب می‌شود؛ اما در حال حاضر، سهم زیادی از چالش‌های توسعه مربوط به عرصه‌های روستایی است (لطیفه و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۴۴). عوامل گوناگون همچون عوامل محیطی، نارسایی‌های اجتماعی، اقتصادی و مسائل نهادی - سازمانی بر این ناپایداری مؤثرند (Guangning and Stephan, 2011: 2). مفهوم توسعه و توسعه پایدار و پایداری، تاکنون از دیدگاه‌های مختلف تعریف شده است که هر تعریف برای مقصود خاصی بوده و در حوزه‌های مختلفی به‌کار رفته‌اند (وینوگراد و فارو، ۲۰۱۰: ۲۳۲). در یک تعریف، توسعه پایدار فرایند کاستن از آسیب‌پذیری‌ها و افزایش ظرفیت‌های محلی تعریف شده است (ریاحی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۵۸). در گزارش برانتدلند توسعه پایدار عبارت است از توسعه‌ای که نیازهای نسل کنونی را برطرف کند؛ بی‌آنکه، توانایی‌های نسل آینده را برای برآوردن نیازهای خود به مخاطره (Dvořáková, Zborková, 2013: 688). یکی از مهمترین محورهای توسعه پایدار، توسعه پایدار روستایی است. برای بررسی توسعه پایدار روستایی، اساسی‌ترین معیار اندازه‌گیری، شاخص‌های موجود در این زمینه است که به‌طور کلی وضعیت جامعه موردنظر

توسعه پایدار بسیار گسترده بوده و بسته به شرایط زمان، مکان و جوامع مختلف فرق می‌کند و به‌همین دلیل تسری و تعمیم یک برداشت خاص پایداری وجود ندارد (Pillai, 2010: 899).

فقط از طریق مکانیزم افزایش رشد و کارایی به دیگر اجزای سیستم قابل انتقال است (یاری حصار و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۲۹). از جنبه فرهنگی نیز ابعاد انسانی بیشتر مورد توجه است. به‌طور کلی، مفهوم

۱۳۷۸ شمسی از شهرستان داراب جدا شد، شامل دو بخش مرکزی و ایزدخواست و سه شهر حاجی آباد (مرکز شهرستان)، شهر دبیران (در فاصله ۳۲ کیلومتری از مرکز شهرستان) و شهر پیر (در فاصله ۱۶ کیلومتری از مرکز شهرستان) و پنج دهستان ایزدخواست شرقی، ایزدخواست غربی، دبیران، خسویه و زیرآب است. فاصله این شهرستان با مرکز استان ۲۵۵ کیلومتر است. از نظر جغرافیای در جنوب شرقی فارس بین شهرستان‌های داراب، لار، جهرم، فسا واقع شده است. این شهرستان در مختصات ۵۴ درجه و ۲۵ دقیقه طول شرقی و ۲۸ درجه و ۲۱ دقیقه عرض شمالی قرار دارد. (فرمانداری زرین دشت، ۱۳۹۶). جدول شماره ۲ مشخصات دهستان‌های مورد مطالعه را نشان می‌دهد.

همان‌طور که در شکل شماره ۱ مشاهده می‌شود، برای اینکه یک روستا به توسعه پایدار برسد، همه ابعاد پایداری در آن روستا باید با هم و به‌طور همزمان به رشد و توسعه برسد؛ چون همه ابعاد توسعه پایدار لازم و ملزوم یکدیگرند و عدم توسعه در یکی باعث ناپایداری در آن روستا می‌شود. به‌عبارتی دیگر می‌توان چنین بیان کرد که دستیابی به توسعه پایدار مستلزم پایداری در ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی است.

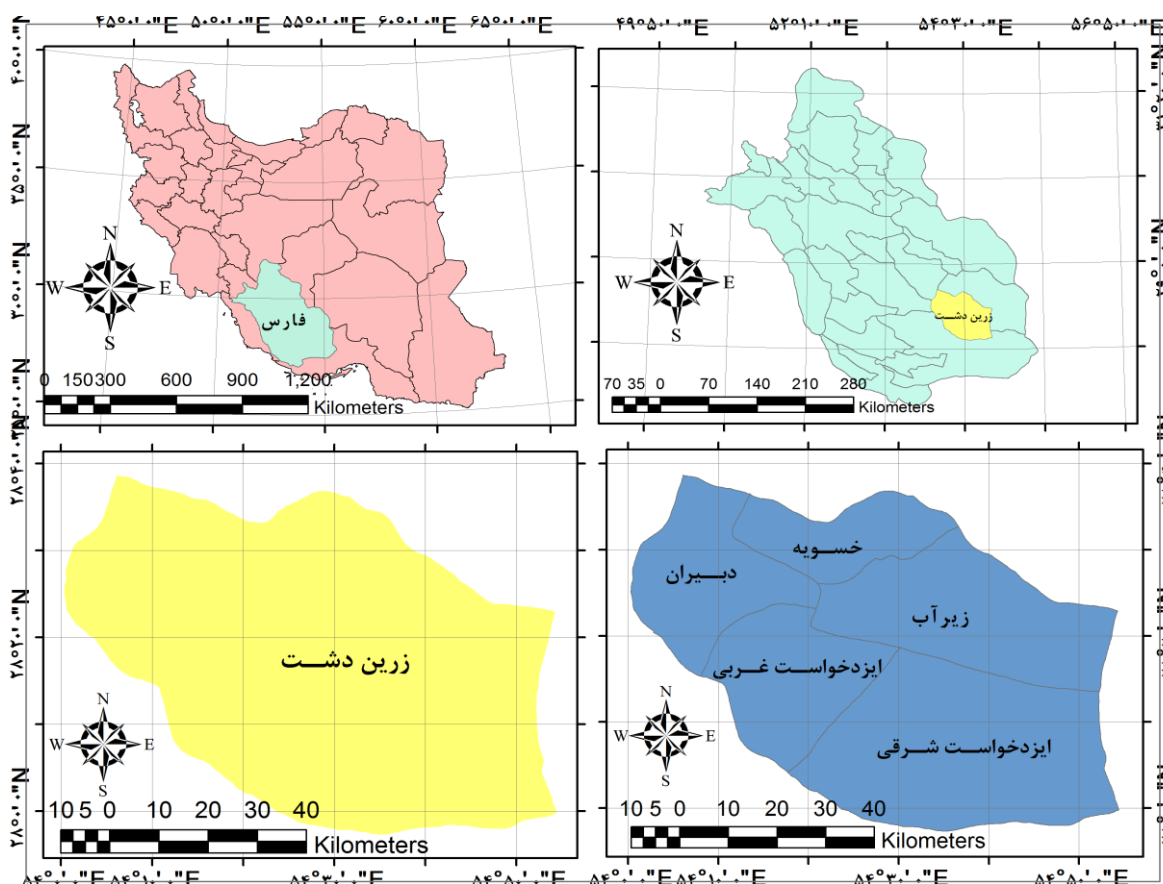
محدوده مورد مطالعه

شهرستان زرین دشت یکی از شهرستان‌های استان فارس است که مرکز این شهرستان، شهر حاجی‌آباد است. مطابق با سرشماری ۱۳۹۰ جمعیت این شهرستان ۶۹۴۳۸ نفر بوده است (فرمانداری زرین دشت، ۱۳۹۶). این شهرستان که در ۱۰ اسفند

جدول ۱. مشخصات کلی دهستان‌های مورد مطالعه و تعداد پرسشنامه‌های توزیع شده در دهستان‌ها

دهستان	تعداد روستاها	جمعیت (نفر)	تعداد خانوار	تعداد پرسشنامه‌ها	درصد پرسشنامه‌ها
دهستان ایزدخواست شرقی	۴	۵۱۳۲	۱۴۲۵	۵۶	۱۸/۱
دهستان ایزدخواست غربی	۳	۴۸۶۴	۱۳۵۱	۵۳	۱۷/۱
دهستان دبیران	۱	۶۹۱	۱۹۲	۷	۲/۲
دهستان زیرآب	۵	۷۳۶۹	۲۰۴۷	۸۰	۲۵/۸
دهستان خسویه	۹	۱۰۴۸۳	۲۹۱۲	۱۱۴	۳۶/۸
مجموع	۲۲	۲۸۵۳۹	۷۹۲۷	۳۱۰	۱۰۰

(منبع: فرمانداری شهرستان و یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۶)

شکل ۲. موقعیت سیاسی شهرستان زرین دشت (ترسیم: نگارندگان، منبع: فرمانداری زرین دشت، ۱۳۹۶)

روش تحقیق

تحقیق حاضر به لحاظ هدف کاربردی و به لحاظ روش انجام کار، توصیفی-تحلیلی است. در فرایند پژوهش، ابتدا مبانی نظری سنجش پایداری و سوابق مطالعاتی آن مورد مطالعه قرار گرفت و براساس آن و با توجه به اطلاعات موجود در خصوص منطقه مورد مطالعه، ۷۶ مؤلفه سنجش پایداری در پنج بُعد اقتصادی، اجتماعی، محیطی، کالبدی، و دسترسی تعیین شد. جامعه آماری تحقیق را تمام سرپرستان خانوارهای روستایی شهرستان (۷۹۲۷ نفر) و کارشناسان مربوط (استادان دانشگاه، مهندسان مشاور طرح هادی، مهندسان کشاورزی و محیط زیست) تشکیل می‌دهد که از میان گروه اول حجم نمونه‌ای با استفاده از فرمول کوکران به تعداد ۳۱۰ پرسشنامه به صورت تصادفی ساده و از بین کارشناسان حجم نمونه‌ای به تعداد ۳۰ نفر به صورت تمام‌شماری تکمیل شده است.

در پژوهش حاضر برای افزایش درجه اعتبار از روش صوری استفاده شده است؛ بدین منظور پرسشنامه بعد از تدوین در اختیار صاحب‌نظران، متخصصان و استادان قرار گرفت و پس از جمع‌آوری نظرات آن‌ها اصلاحات لازم انجام شد. برای تعیین پایایی پژوهش از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده است. میزان آلفای محاسبه شده ۷۷/۵ است که نشان می‌دهد عدد مطلوبی است و دقت لازم برای احراز پایایی سازه‌ها در پرسش‌نامه به کار گرفته شده و گویه‌های طراحی شده برای سنجش شاخص‌ها همبستگی درونی دارند. در این پژوهش برای تجزیه و تحلیل داده‌های کمی از آزمون تی تک‌نمونه‌ای و برای به دست آوردن وزن هریک از ابعاد و اولویت‌بندی دهستان‌ها از تحلیل سلسله‌مراتبی فازی (FAHP) استفاده شده است. همچنین برای ترسیم نقشه از GIS استفاده شده است. جدول شماره ۱ ابعاد و شاخص‌های تحقیق را نشان می‌دهد.

جدول ۲. ابعاد و شاخص‌های تحقیق

ابعاد	شاخص‌ها
اقتصادی	- تنوع شغلی، نسبت اراضی زیرکشت به اراضی قابل کشت، درصد شاغلان، نسبت اشتغال زنان به مردان، معکوس بار تکفل، میزان رضایت شغلی روستاییان، ثبات درآمد، رضایت از میزان درآمد، میزان نابرابری درآمد بین خانوارها، توانایی پس‌انداز، میزان تمایل به سرمایه‌گذاری در روستا، میزان استطاعت افراد در ساخت مسکن جدید، تنوع محصولات کشاورزی، نسبت تأمین نیازها از خود روستا، میزان بهره‌مندی از بیمه کشاورزی.
اجتماعی	- اندازه جمعیت، نرخ رشد جمعیت، تعداد خانوار، معکوس بُعد خانوار، نسبت واحدهای مسکونی به خانوار، درصد جمعیت ۱۵ تا ۶۵ سال، درصد باسوادی، نسبت زنان باسواد به مردان، درصد عضویت در نهادهای اجتماعی، میزان ازدواج‌های فامیلی، میزان مشارکت در مراسم عمومی روستا، میزان همکاری روستاییان با همدیگر، میزان تنش و درگیری دسته‌جمعی یا فردی در روستا، میزان ارتباط روستا با شهر، میزان رضایتمندی از خدمات بهداشتی-درمانی، میزان رضایتمندی از خدمات آموزشی، میزان رضایتمندی از خدمات کشاورزی، میزان استقبال مردم از نوآوری‌های کشاورزی، میزان رضایت شورا از همکاری و مشارکت مردم، میزان مشارکت در انتخابات.
محیطی	تنوع آب کشاورزی، مشکل شور شدن منابع آب، کافی بودن آب در دسترس بخش کشاورزی، آموزش شیوه‌های جدید آبیاری و حفاظت خاک، کیفیت آب آشامیدنی، وضعیت آب آشامیدنی از نظر قطع و وصل شدن، وضعیت آب‌گرفتنی معابر روستا در زمستان، وضعیت پاکیزگی محیط روستا از نظر فاضلاب، جمع‌آوری زباله، فضولات حیوانی، فضای سبز و... نحوه دفع زباله‌های خانگی، میزان خطر سیل، میزان خطر خشکسالی، میزان خطر یخبندان، میزان خطر زلزله، میزان خطر حرکات دامنه (رانس و لغزش)، میزان مصرف کود شیمیایی، میزان مصرف سموم دفع آفات نباتی.
کالبدی	- محل استقرار روستا، فاصله روستا به شهرستان، وضعیت راه‌های ارتباطی، کیفیت مصالح به کاررفته در مسکن روستا، میزان بهره‌مندی از امکانات زیربنایی (جاده، برق، شبکه گازرسانی و...)، درصد مسکن نوساز به قدیمی، وجود تسهیلات مناسب در واحدهای مسکونی، نسبت واحدهای مسکونی به خانوار، میزان رضایت از دفع آب‌های سطحی در معابر.
دسترسی	فاصله متوسط درجهت دسترسی دبستان، راهنمایی و دبیرستان و خدمات بهداشتی، میزان بهره‌مندی از خدمات مخابراتی، بانکی، اورژانس، دامپزشکی، تاکسی سرویس، پاسگاه و امنیت، مسجد و حسینیه، جایگاه عرضه مواد سوختی، تعمیرگاه ماشین‌آلات، زمین ورزشی، طرح هادی، مکان‌های تفریحی و زیارتی، اماکن و ابنیه تاریخی، غسل‌خانه و گورستان، تصفیه‌خانه آب، شرکت تعاونی، دهیاری و شورای اسلامی روستا، دفتر ترویج کشاورزی، کتابخانه عمومی، تشکل‌های غیردولتی، فضای سبز و پارک بازی کودک.

مدل FAHP

هرچند هدف از به‌کارگیری روش تحلیل سلسله‌مراتبی به‌دست آوردن نظر کارشناسان و متخصصان است؛ بااین‌وجود روش تحلیل سلسله‌مراتبی معمولی به‌درستی نحوه تفکر انسانی را منعکس نمی‌کند؛ زیرا در مقایسه‌های زوجی این روش از اعداد دقیق استفاده می‌شود. از دیگر مواردی که اغلب روش تحلیل سلسله‌مراتبی به‌خاطر آن‌ها مورد نکوهش قرار می‌گیرد، عبارت‌اند از: وجود مقیاس نامتوازن در قضاوت‌ها، عدم قطعیت و نادقیق‌بودن مقایسه‌های زوجی. تصمیم‌گیرندگان اغلب به‌علت طبیعت فازی

مقایسه‌های زوجی قادر نیستند به‌صراحت نظرشان را درباره برتری‌ها اعلام کنند؛ به‌همین دلیل در قضاوت‌هایشان ارائه یک بازه را به‌جای یک عدد ثابت ترجیح می‌دهند. برای غلبه بر این مشکلات روش تحلیل سلسله‌مراتبی فازی ارائه شده است. در روش تحلیل سلسله‌مراتبی فازی، پس از تهیه نمودار سلسله‌مراتبی از تصمیم‌گیرنده خواسته می‌شود تا عناصر هر سطح را نسبت به هم مقایسه کنند و اهمیت نسبی عناصر را با استفاده از اعداد فازی بیان کنند؛ به‌طورمثال جدول شماره ۲ اعداد طیف‌فازی ۹ درجه‌ای ساعتی در تکنیک FAHP را نشان داده است.

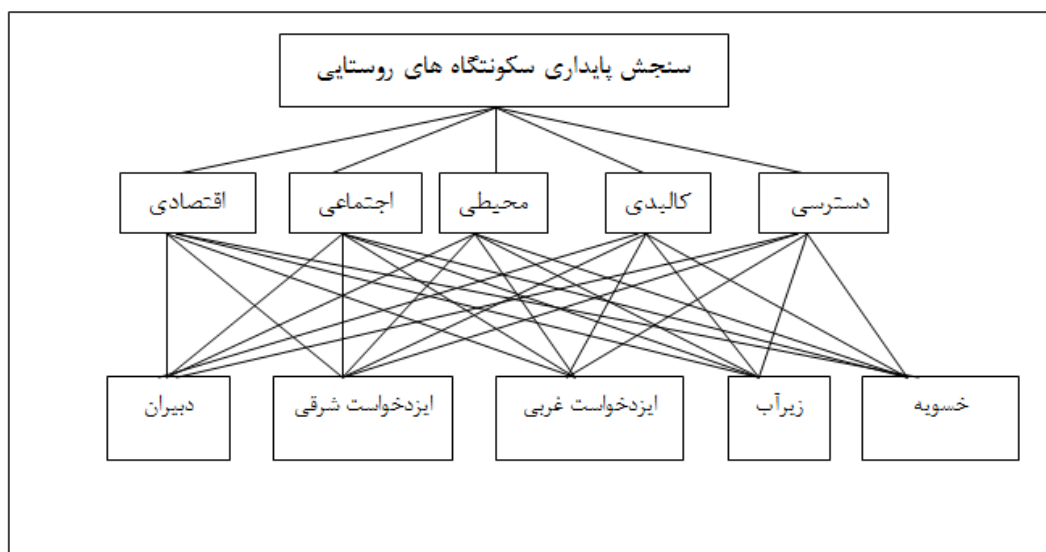
جدول ۳. طیف‌فازی ۹ درجه‌ای ساعتی در تکنیک FAHP

عبارت کلامی وضعیت مقایسه i نسبت به j	معادل فازی	معادل فازی معکوس
ترجیح یکسان	(۱,۱,۱)	(۱, ۱, ۱)
بینابین	(۱,۲,۳)	(۰/۳۳۳, ۰/۵, ۱)
کمی مرجح	(۲,۳,۴)	(۰/۲۵, ۰/۳۳۳, ۰/۵)
بینابین	(۳,۴,۵)	(۰/۲, ۰/۲۵, ۰/۳۳۳)
خیلی مرجح	(۴,۵,۶)	(۰/۱۶۶, ۰/۲, ۰/۲۵)
بینابین	(۵,۶,۷)	(۰/۱۰, ۰/۱۴۲/۱۶۶, ۰/۲)
خیلی زیاد مرجح	(۶,۷,۸)	(۰/۱۲۵, ۰/۱۴۲, ۰/۱۶۶)
بینابین	(۷,۸,۹)	(۰/۱۱۱, ۰/۱۲۵, ۰/۱۴۲)
کاملاً مرجح	(۹,۹,۹)	(۰/۱۱۱, ۰/۱۱۱, ۰/۱۱۱)

(منبع: عنایستانی، ۱۳۹۵)

مقایسه‌های دوجه‌دو در یک ماتریس $n \times n$ ثبت می‌شوند و این ماتریس، ماتریس مقایسه دوجه‌دویی معیارها $A [aij] = n \times n$ نامیده می‌شود. عناصر این ماتریس همگی مثبت بوده و با توجه به اصل شروط معکوس در فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی اگر اهمیت i

نسبت به j برابر با ۱ باشد، در هر مقایسه دوجه‌دویی دو مقدار عددی $\frac{1}{aij}$ را خواهیم داشت (بستانی و جوانی، ۱۳۹۵: ۲۳۹). در ادامه مباحث مقایسه دوجه‌دویی هر یک از معیارها خواهد آمد.

شکل ۳. مدل سلسله‌مراتبی تحقیق
(منبع: نگارندگان، ۱۳۹۵)

یافته‌های پژوهش

معیارهای پژوهش

برای محاسبه ضریب اهمیت معیارها در این پژوهش از روش بردار ویژه استفاده شده است و در جهت محاسبه بردار ویژه از روش میانگین هندسی به دلیل دقت

بیشتر آن استفاده کرده‌ایم. در این روش برای محاسبه ضریب اهمیت معیارها، ابتدا میانگین هندسی ردیف‌های ماتریس را به دست آورده و آن را نرمالیزه می‌کنیم.

جدول ۴. تعیین ضرایب اهمیت معیارهای منتخب

بُعد	اقتصادی	کالبدی	دسترسی	محیطی	اجتماعی	وزن
اقتصادی	(۱، ۱، ۱)	(۲، ۳، ۴)	(۴، ۵، ۶)	(۶، ۷، ۸)	(۶، ۷، ۸)	۰/۴۹۸
کالبدی	(۰/۲۵، ۰/۳۳۳، ۰/۵)	(۱، ۱، ۱)	(۲، ۳، ۴)	(۴، ۵، ۶)	(۴، ۵، ۶)	۰/۲۹۸
دسترسی	(۰/۱۶۶، ۰/۲، ۰/۲۵)	(۰/۲۵، ۰/۳۳۳، ۰/۵)	(۱، ۱، ۱)	(۲، ۳، ۴)	(۲، ۳، ۴)	۰/۱۲۳
محیطی	(۰/۱۲۵، ۰/۱۴۲، ۰/۱۶۶)	(۰/۱۶۶، ۰/۲، ۰/۲۵)	(۰/۱۶۶، ۰/۲، ۰/۲۵)	(۱، ۱، ۱)	(۱، ۲، ۳)	۰/۰۵۶
اجتماعی	(۰/۱۲۵، ۰/۱۴۲، ۰/۱۶۶)	(۰/۱۶۶، ۰/۲، ۰/۲۵)	(۰/۱۶۶، ۰/۲، ۰/۲۵)	(۰/۳۳۳، ۰/۵، ۱)	(۱، ۱، ۱)	۰/۰۴۹

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۶)

بُعد اقتصادی

از دید بسیاری از محققان، توسعه پایدار حل چالش بین ابعاد اقتصادی و طبیعی است. تحلیل رهیافت‌های موجود در ارتباط با پایداری و به‌ویژه رهیافت پایداری ضعیف که در جوامع توسعه‌یافته از طرفداران بیشتری برخوردار است، نشان می‌دهد که رشد درآمد، افزایش رفاه اقتصادی، ریشه‌کن کردن فقر، کارایی، عدالت و ثبات اقتصادی از اهمیت بالایی برخوردار است و بسیاری از مؤلفه‌های مرتبط با کیفیت زیست جوامع

همان‌طور که در جدول شماره ۴ مشاهده می‌شود، از بین ابعاد پنج‌گانه، بُعد اقتصادی با وزن ۰/۴۹۸ بیشترین وزن و بُعد اجتماعی با وزن ۰/۰۴۹ کمترین وزن را به خود اختصاص داده‌اند. در ادامه به بررسی هریک از ابعاد پایداری به‌صورت جداگانه در پنج دهستان شهرستان می‌پردازیم و در نهایت وزن‌های هر بُعد در وزن همان بُعد در دهستان مربوط ضرب می‌شود تا در مجموع پنج بُعد پایدارترین و ناپایدارترین دهستان‌های شهرستان مشخص شود.

زندگی می‌تواند باعث ناپایداری، گسترش روزافزون مهاجرت‌های روستایی، کاهش جمعیت و تخلیه جمعیتی روستاها شود. همان‌طور که در جدول شماره ۵ مشاهده می‌شود، دهستان خسویه در بُعد اقتصادی با وزن ۰/۴۰۸ بیشترین وزن و دهستان دبیران با وزن ۰/۰۴۵ کم‌ترین وزن را به خود اختصاص داده‌اند که به ترتیب در رتبه‌های اول تا پنجم در بُعد اقتصادی قرار می‌گیرند. همچنین دهستان‌های زیرآب با وزن ۰/۳۰۲، دهستان ایزدخواست غربی با وزن ۰/۱۷۵ و دهستان ایزدخواست شرقی با وزن ۰/۰۷۰ به ترتیب در رتبه‌های دوم تا چهارم قرار می‌گیرند.

اعم از روستایی و شهری تحت تأثیر عوامل اقتصادی و به‌ویژه مؤلفه‌های فوق (جدول شماره ۲) قرار دارند؛ از این‌رو، جامعه پایدار را جامعه‌ای می‌دانند که مؤلفه‌های فوق، از سطح بالایی برخوردار باشند. مناطق روستایی به‌عنوان یکی از مهمترین قطب‌های اقتصادی کشور، می‌توانند در تولید ناخالص ملی، تأمین نیازهای غذایی جمعیت، مواد اولیه و درنهایت، در رشد و توسعه اقتصادی کشور نقش برجسته‌ای داشته باشند. کمبود منابع مالی روستاییان، کمبود سرمایه‌گذاری دولتی و خصوصی در بخش‌های کشاورزی و صنعت، عدم توزیع یکنواخت امکانات و خدمات، وسعت فقر، نامساعد بودن شرایط کار، وضعیت در برخورداری از امکانات اولیه

جدول ۵. وضعیت بُعد اقتصادی در دهستان‌های شهرستان زرین‌دشت

اقتصادی	خسویه	زیرآب	ایزدخواست غ	ایزدخواست ش	دبیران	وزن
خسویه	(۱، ۱، ۱)	(۱، ۲، ۳)	(۲، ۳، ۴)	(۴، ۵، ۶)	(۶، ۷، ۸)	۰/۴۰۸
زیرآب	(۰/۳۳۳، ۰/۵۰۱)	(۱، ۱، ۱)	(۲، ۳، ۴)	(۴، ۵، ۶)	(۴، ۵، ۶)	۰/۳۰۲
ایزدخواست غربی	(۰/۲۵، ۰/۳۳۳، ۰/۵)	(۰/۲۵، ۰/۳۳۳، ۰/۵)	(۱، ۱، ۱)	(۲، ۳، ۴)	(۴، ۵، ۶)	۰/۱۷۵
ایزدخواست شرقی	(۰/۱۶۶، ۰/۲، ۰/۲۵)	(۰/۱۶۶، ۰/۲، ۰/۲۵)	(۰/۲۵، ۰/۳۳۳، ۰/۵)	(۱، ۱، ۱)	(۱، ۲، ۳)	۰/۰۷۰
دبیران	(۰/۱۲۵، ۰/۱۴۲، ۰/۱۶۶)	(۰/۱۶۶، ۰/۲، ۰/۲۵)	(۰/۱۶۶، ۰/۲، ۰/۲۵)	(۰/۳۳۳، ۰/۵، ۱)	(۱، ۱، ۱)	۰/۰۴۵

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۶)

بهداشت، خدمات آموزشی، توسعه فرهنگ‌های مختلف و برابری و رفع فقر مربوط می‌شود. پایداری اجتماعی به کیفیت جوامع اشاره داشته و بیانگر روابط اجتماعی و درونی جوامع است. همان‌طور که در جدول شماره ۶ مشاهده می‌شود، دهستان زیرآب در بُعد اجتماعی با وزن ۰/۴۶۷ بیشترین وزن و دهستان ایزدخواست شرقی با ۰/۰۵۴ کم‌ترین وزن را به خود اختصاص داده‌اند. همچنین دهستان خسویه با وزن ۰/۲۷۵، دهستان ایزدخواست غربی با وزن ۰/۱۴۶ و دهستان دبیران با وزن ۰/۰۵۸ در رتبه‌های دوم تا چهارم قرار می‌گیرند.

بُعد اجتماعی

در رویکردهای جدید توسعه‌ای، محیط ذهنی- ادراکی و در نتیجه آن، رفتار جوامع یکی از مهمترین عوامل مؤثر بر پایداری یا ناپایداری فضاهای جغرافیایی به‌شمار می‌رود؛ بنابراین، تحلیل ویژگی‌های اجتماعی- فرهنگی از ارزش بالایی در درک عوامل مؤثر بر پایداری برخوردار است. این موضوع به‌ویژه در فضاهای روستایی که رابطه بیشتری بین انسان و محیط بلافصل او برقرار است، چشمگیر است. بُعد پایداری اجتماعی که هدفش تعیین نیازمندی‌های اجتماعی حداقلی برای توسعه بلندمدت و شناسایی چالش‌های پیش‌روی عملکرد جامعه در بلندمدت است، به رابطه انسان و انسان، تعالی رفاه فرد، بهبود دسترسی به سلامت و

جدول ۶. وضعیت بُعد اجتماعی در دهستان‌های شهرستان زرین‌دشت

اجتماعی	خسوبه	زیر آب	ایزدخواست غ	ایزدخواست ش	دبیران	وزن
خسوبه	(۱، ۱، ۱)	(۰/۲۵، ۰/۳۳۳، ۰/۵)	(۳، ۴، ۵)	(۲، ۳، ۴)	(۴، ۵، ۶)	۰/۲۷۵
زیر آب	(۲، ۳، ۴)	(۱، ۱، ۱)	(۲، ۳، ۴)	(۴، ۵، ۶)	(۶، ۷، ۸)	۰/۴۶۷
ایزدخواست غربی	(۰/۲، ۰/۲۵، ۰/۳۳۳)	(۰/۲۵، ۰/۳۳۳، ۰/۵)	(۱، ۱، ۱)	(۲، ۳، ۴)	(۴، ۵، ۶)	۰/۱۴۶
ایزدخواست شرقی	(۰/۲۵، ۰/۳۳۳، ۰/۵)	(۰/۱۶۶، ۰/۲، ۰/۲۵)	(۰/۲۵، ۰/۳۳۳، ۰/۵)	(۱، ۱، ۱)	(۱، ۲، ۳)	۰/۰۵۴
دبیران	(۰/۱۶۶، ۰/۲، ۰/۲۵)	(۰/۱۶۶، ۰/۱۴۲، ۰/۱۶۶)	(۰/۱۶۶، ۰/۲، ۰/۲۵)	(۰/۳۳۳، ۰/۵، ۱)	(۱، ۱، ۱)	۰/۰۵۸

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۶)

بُعد محیطی

موضوع توسعه پایدار با مباحث طبیعی - اکولوژیک از پیوند دیرینه‌ای برخوردار است و در ادبیات تئوریک، توسعه پایدار در خلأ منابع طبیعی، فاقد مفهوم بنیادی است. توسعه پایدار فرایندی است که با سازماندهی و تنظیم رابطه انسان و محیط و مدیریت بهره‌برداری از منابع و محیط زیست، دستیابی به تولید فزاینده و مستمر، زندگی مطمئن، امنیت غذایی، عدالت و ثبات اجتماعی و مشارکت مردم را تسهیل می‌کند. بدین ترتیب، حفاظت و نگهداری منابع با رویکرد رفاه پایدار و برابری نسل‌های حاضر و آینده در جهت بهره‌برداری بهینه از ذخایر سرمایه‌ای را می‌توان هسته مرکزی توسعه پایدار محسوب کرد. در اندیشه نوین توسعه پایدار، همه چیز در پیوند با بُعد زیست‌محیطی توسعه مدنظر قرار می‌گیرد؛ به عبارتی، مسئله حفاظت از محیط زیست و منابع آن، یکی از ابعاد مهم توسعه پایدار است که سایر ابعاد توسعه در ارتباط مستقیم و

غیرمستقیم با این بُعد قرار دارد؛ چراکه محیط زیست بستر برنامه‌ریزی است. در این بین، مناطق روستایی به‌منظور تأمین معیشت و نیازهای خود وابستگی بالایی به منابع طبیعی دارد؛ بنابراین پایداری زیست‌محیطی روستاها، در تحقق اهداف توسعه ملی به‌منظور مقابله با بیابان‌زایی و خطرهای ناشی از خشکسالی‌ها، مقابله با فرسایش و تخریب خاک، حفظ و نگهداری منابع طبیعی و نیز خرده‌اقلیم‌ها، حائز اهمیت است. همان‌طور که در جدول شماره ۷ مشاهده می‌شود، از نظر بُعد اجتماعی دهستان دبیران با وزن ۰/۴۵۴ بیشترین وزن را به خود اختصاص داده است و دهستان ایزدخواست غربی با وزن ۰/۰۶۹ کم‌ترین وزن را در بین دهستان‌ها دارد. همچنین دهستان‌های خسوبه و ایزدخواست شرقی با وزن مشترک ۰/۱۹۵ در رتبه دوم و دهستان زیرآب با وزن ۰/۰۸۶ در رتبه سوم قرار می‌گیرند.

جدول ۷. وضعیت بُعد محیطی در دهستان‌های شهرستان زرین‌دشت

محیطی	خسوبه	زیر آب	ایزدخواست غ	ایزدخواست ش	دبیران	وزن
خسوبه	(۱، ۱، ۱)	(۲، ۳، ۴)	(۲، ۳، ۴)	(۱، ۱، ۱)	(۰/۲۵، ۰/۳۳۳، ۰/۵)	۰/۱۹۵
زیر آب	(۰/۲۵، ۰/۳۳۳، ۰/۵)	(۱، ۱، ۱)	(۱، ۲، ۳)	(۰/۲۵، ۰/۳۳۳، ۰/۵)	(۰/۱۶۶، ۰/۲، ۰/۲۵)	۰/۰۸۶
ایزدخواست غربی	(۰/۲۵، ۰/۳۳۳، ۰/۵)	(۰/۳۳۳، ۰/۵، ۱)	(۱، ۱، ۱)	(۰/۲۵، ۰/۳۳۳، ۰/۵)	(۰/۱۶۶، ۰/۲، ۰/۲۵)	۰/۰۶۹
ایزدخواست شرقی	(۱، ۱، ۱)	(۲، ۳، ۴)	(۲، ۳، ۴)	(۱، ۱، ۱)	(۰/۲۵، ۰/۳۳۳، ۰/۵)	۰/۱۹۵
دبیران	(۲، ۳، ۴)	(۴، ۵، ۶)	(۴، ۵، ۶)	(۲، ۳، ۴)	(۱، ۱، ۱)	۰/۴۵۴

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۶)

بُعد کالبدی

سطح کیفیت زندگی و میزان رضایت از سکونت به‌ویژه در جوامع روستایی از مهمترین عوامل مؤثر در پایداری شمرده می‌شود و غالباً در پیوند تنگاتنگی با مؤلفه‌ها و

عوامل کالبدی - زیرساختی قرار دارند. همچنین محل استقرار روستاها و دسترسی راحت روستاییان به راه‌های ارتباطی، میزان بهره‌مندی روستاییان از امکانات زیربنایی همچون آب، برق، گاز و تلفن، وجود

می‌کنند. همان‌طور که در جدول شماره ۸ مشاهده می‌شود، دهستان زیرآب با وزن ۰/۴۶۷ بیشترین وزن و دهستان‌های ایزدخواست شرقی و دبیران با وزن ۰/۰۶۵ کم‌ترین وزن را در بُعد کالبدی دارند. همچنین وزن دهستان‌های خسویه و ایزدخواست غربی به ترتیب ۰/۳۱۱ و ۰/۱۲۰ است.

تسهیلات مناسب در واحدهای مسکونی، نسبت واحدهای مسکونی به خانوار، میزان رضایت از دفع آب‌های سطحی در معابر و... از مهمترین عوامل پایداری روستاها در بُعد کالبدی می‌باشند که هر یک از این موارد نقش بسیار مهمی در ماندگاری مردم روستایی و جلوگیری از مهاجرت به شهرها بازی

جدول ۸. وضعیت بُعد کالبدی در دهستان‌های شهرستان زرین‌دشت

کالبدی	خسویه	زیرآب	ایزدخواست غ	ایزدخواست ش	دبیران	وزن
خسویه	(۱، ۱، ۱)	(۰/۲۵، ۰/۳۳۳، ۰/۵)	(۲، ۳، ۴)	(۴، ۵، ۶)	(۴، ۵، ۶)	۰/۳۱۱
زیرآب	(۲، ۳، ۴)	(۱، ۱، ۱)	(۴، ۵، ۶)	(۶، ۷، ۸)	(۶، ۷، ۸)	۰/۴۶۷
ایزدخواست غربی	(۰/۲۵، ۰/۳۳۳، ۰/۵)	(۰/۱۶۶، ۰/۲، ۰/۲۵)	(۱، ۱، ۱)	(۲، ۳، ۴)	(۲، ۳، ۴)	۰/۱۲۰
ایزدخواست شرقی	(۰/۱۶۶، ۰/۲، ۰/۲۵)	(۰/۱۶۶، ۰/۱۴۲، ۰/۱۶۶)	(۰/۲۵، ۰/۳۳۳، ۰/۵)	(۱، ۱، ۱)	(۱، ۱، ۱)	۰/۰۶۵
دبیران	(۰/۱۶۶، ۰/۲، ۰/۲۵)	(۰/۱۶۶، ۰/۱۴۲، ۰/۱۶۶)	(۰/۲۵، ۰/۳۳۳، ۰/۵)	(۱، ۱، ۱)	(۱، ۱، ۱)	۰/۰۶۵

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۶)

بُعد دسترسی

مسئله هرچه روستاییان به این امکانات راحت‌تر دسترسی داشته باشند، روستاها باثبات‌تر خواهند بود و کمتر به مهاجرت روی خواهند آورد. همان‌طور که در جدول شماره ۹ مشاهده می‌شود، دهستان زیرآب با وزن ۰/۴۵۲ بیشترین وزن و دهستان ایزدخواست شرقی با وزن ۰/۰۳۷ کم‌ترین وزن را در بُعد دسترسی دارند. همچنین دهستان خسویه با وزن ۰/۲۸۶ در رتبه دوم، دهستان ایزدخواست غربی با وزن ۰/۱۵۷ در رتبه سوم و دهستان دبیران با وزن ۰/۰۶۷ در رتبه چهارم جای می‌گیرند.

موضوع دسترسی به خدمات از جمله مسائل مهمی است که فضای روستا را از ابعاد گوناگون تحت تأثیر قرار می‌دهد. در برخی مواقع عدم دسترسی مناسب به برخی کاربری‌ها، سلامت افراد را نیز در معرض خطر می‌اندازد. خدمات بهداشتی درمانی، مراکز آموزشی همچون مدارس، دسترسی آسان به شهرها و مراکز جمعیتی، دسترسی به مراکز فرهنگی، ورزشی، مخابرات و... از این نوع می‌باشند که الزام در دسترسی به موقع و مناسب به آن، برای همه افراد جامعه ضروری است. در زمینه پایداری و سکونتگاه‌های روستایی

جدول ۹. وضعیت بُعد دسترسی در دهستان‌های شهرستان زرین‌دشت

دسترسی	خسویه	زیرآب	ایزدخواست غ	ایزدخواست ش	دبیران	وزن
خسویه	(۱، ۱، ۱)	(۰/۲۵، ۰/۳۳۳، ۰/۵)	(۲، ۳، ۴)	(۶، ۷، ۸)	(۴، ۵، ۶)	۰/۲۸۶
زیرآب	(۲، ۳، ۴)	(۱، ۱، ۱)	(۲، ۳، ۴)	(۹، ۹، ۹)	(۶، ۷، ۸)	۰/۴۵۲
ایزدخواست غربی	(۰/۲۵، ۰/۳۳۳، ۰/۵)	(۰/۲۵، ۰/۳۳۳، ۰/۵)	(۱، ۱، ۱)	(۴، ۵، ۶)	(۲، ۳، ۴)	۰/۱۵۷
ایزدخواست شرقی	(۰/۱۶۶، ۰/۱۴۲، ۰/۱۶۶)	(۰/۱۱۱، ۰/۱۱۱، ۰/۱۱۱)	(۰/۱۶۶، ۰/۲، ۰/۲۵)	(۱، ۱، ۱)	(۰/۲۵، ۰/۳۳۳، ۰/۵)	۰/۰۳۷
دبیران	(۰/۱۶۶، ۰/۲، ۰/۲۵)	(۰/۱۶۶، ۰/۱۴۲، ۰/۱۶۶)	(۰/۲۵، ۰/۳۳۳، ۰/۵)	(۲، ۳، ۴)	(۱، ۱، ۱)	۰/۰۶۷

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۶)

دوبه‌دو با هم مقایسه کرده تا وزن هر یک از ابعاد مشخص شود. بعد از اینکه وزن ابعاد مشخص شد، هر یک از بُعدها را برای هر پنج دهستان به صورت جداگانه مقایسه کرده و وزن هر دهستان در هر بُعد را

برای اینکه وضعیت پایداری دهستان‌های شهرستان زرین‌دشت را بسنجیم، ابتدا با استفاده از مدل تحلیل سلسله‌مراتبی (FAHP) ابعاد پنج‌گانه اقتصادی، اجتماعی، محیطی، کالبدی و دسترسی را به صورت

است. دهستان ایزدخواست غربی نیز از لحاظ پایداری با وزن ۰/۱۵۳ در شرایط نیمه پایدار قرار گرفته است. همچنین دهستان ایزدخواست شرقی با وزن ۰/۰۷۲ و دهستان دبیران با وزن ۰/۰۷۷ به عنوان ناپایدارترین دهستان‌های شهرستان انتخاب شده‌اند. دهستان زیرآب با وزن ۰/۲۴۷ در سطح پایداری ضعیف و دهستان ایزدخواست غربی با وزن ۰/۱۵۳ در وضعیت نیمه پایدار قرار می‌گیرند.

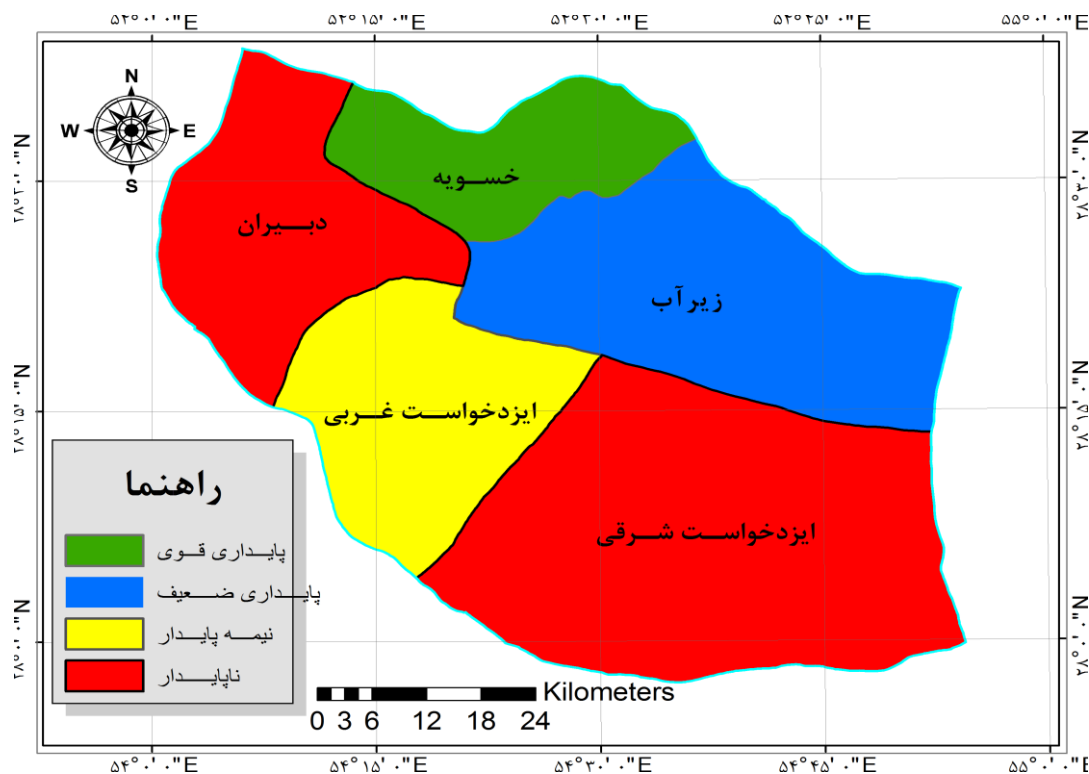
محاسبه می‌کنیم. در انتها برای اینکه وضعیت پایداری دهستان‌ها در هر پنج بُعد به‌طور کلی مشخص شود، وزن هر بُعد را در وزن همان بُعد برای تمام دهستان‌ها ضرب کرده و جدول شماره ۱۰ تشکیل شده است. همان‌طور که در جدول شماره ۹ مشاهده می‌شود، دهستان خسویه با وزن ۰/۳۵۴ به عنوان پایدارترین دهستان در ابعاد پنج‌گانه مشخص شده است. دهستان زیرآب با وزن ۰/۲۴۷ از یک پایداری ضعیف برخوردار

جدول ۱۰. وضعیت پایداری دهستان‌های شهرستان زرین‌دشت در تمام ابعاد پایداری

دهستان	ابعاد	اقتصادی	اجتماعی	محیطی	کالبدی	دسترسی	وزن	وضعیت
خسویه	۰/۲۰۳	۰/۰۱۳	۰/۰۱۱	۰/۰۹۳	۰/۰۳۵	۰/۳۵۴	پایداری قوی	
زیرآب	۰/۱۵۰	۰/۰۲۳	۰/۰۰۵	۰/۰۱۴	۰/۰۵۵	۰/۲۴۷	پایداری ضعیف	
ایزدخواست غربی	۰/۰۸۷	۰/۰۰۷	۰/۰۰۴	۰/۰۳۶	۰/۰۱۹	۰/۱۵۳	نیمه پایدار	
ایزدخواست شرقی	۰/۰۳۵	۰/۰۰۳	۰/۰۱۱	۰/۰۱۹	۰/۰۰۴	۰/۰۷۲	ناپایدار	
دبیران	۰/۰۲۲	۰/۰۰۳	۰/۰۲۵	۰/۰۱۹	۰/۰۰۸	۰/۰۷۷	ناپایدار	

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۶)

شکل شماره ۴ وضعیت پایداری دهستان‌های شهرستان زرین‌دشت را نشان می‌دهد.

شکل ۴. وضعیت پایداری دهستان‌ها در تمام ابعاد

(منبع: فرمانداری شهرستان زرین‌دشت، ۱۳۹۶ ترسیم: نگارندگان)

وضعیت پایداری با استفاده از شاخص میانگین در هر دهستان

برای اینکه وضعیت پایداری کلی هر دهستان را بررسی شود، تمام ۵ بُعد اقتصادی، اجتماعی، محیطی، کالبدی و دسترسی جداگانه با استفاده از آزمون تی تک‌نمونه‌ای برای هر دهستان مورد آزمون قرار داده شده است. همان‌طور که در جدول شماره ۱۱ مشخص می‌شود، سطح معنی‌داری تمام شاخص‌ها کمتر از ۰/۰۵ است که می‌توان این نتایج را به کل جامعه موردنظر تطبیق داد. اگر بخواهیم در مجموع وضعیت پایداری همه بُعدها را در سطح روستاهای شهرستان بسنجیم، می‌توان گفت که روستاهای شهرستان از وضعیت مطلوبی بهره‌مند نیستند؛ چراکه میانگین مجموع بُعدها کمتر از حد مطلوب و به مقدار ۲/۹۵۴ است که نشان از

پایین‌بودن وضعیت پایداری در سطح روستاهاست؛ ولی اگر بخواهیم وضعیت پایداری بُعدها را جداگانه و به صورت دهستانی بررسی کنیم، می‌توان چنین بیان کرد که از ۵ دهستان مورد مطالعه، تنها دو دهستان خسویه و زیرآب میانگینی بالاتر از حد مطلوب دارند و سه دهستان دبیران، ایزدخواست غربی و ایزدخواست شرقی میانگینی پایین‌تر از حد نرمال دارند. همچنین اگر بخواهیم پایدارترین و ناپایدارترین دهستان را در تمام ابعاد در سطح شهرستان بسنجیم، می‌توان چنین گفت که دهستان خسویه با میانگین ۳/۶۲۹ بیشترین میانگین یا مطلوب‌ترین میانگین را داراست و دهستان دبیران با میانگین ۲/۵۱۶ کمترین و نامطلوب‌ترین میانگین دارد.

جدول ۱۱. وضعیت پایداری دهستان‌ها در تمام بُعدها با استفاده از آزمون تی تک‌نمونه‌ای

دهستان	Test value=3						با ضریب اطمینان ۹۵ درصد	
	میانگین	انحراف معیار	مقدار تی (t)	سطح معناداری	اختلاف میانگین	حد بالا	حد پایین	
						۰/۷۳۲	۰/۲۵۹	
خسویه	۳/۶۲۹	۳۲۷	۶۷۲۵	۰/۰۱	۰/۶۲۹	۰/۷۳۲	۰/۲۵۹	
زیرآب	۳/۰۸۲	۳۴۵	۳/۳۴۵	۰/۰۲	۰/۰۸۲	۰/۱۵۳	۰/۰۲۰	
دبیران	۲/۵۱۶	۳۱۶	-۲۷/۴۳۵	۰/۰۰	-۰/۴۸۴	-۰/۳۲۲	-۰/۵۶۵	
ایزدخواست غربی	۲/۸۰۷	۰/۴۲۱	-۳/۰۲۱	۰/۰۰	-۰/۱۹۳	-۰/۰۱۴	-۰/۲۶۱	
ایزدخواست شرقی	۲/۷۳۵	۰/۲۶۳	-۲۴/۳۴۱	۰/۰۰	-۰/۲۶۵	-۰/۱۱۰	-۰/۴۷۰	
مجموع	۲/۹۵۴	۳۳۵	-۱/۲۳۲	۰/۰۱	-۰/۰۴۶	۰/۱۲۳	-۰/۲۳۲	

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۶)

مطلوب‌ترین دهستان درزمینه پایداری و دهستان دبیران با میانگین ۲/۵۱۶ نامطلوب‌ترین دهستان از نظر وضعیت پایداری است.

نتیجه‌گیری

سند آینده مشترک ما راهی به سوی توسعه پایداری؛ موجب شد بحث پایداری از زوایای مختلف نگریده

همان‌طور که نتایج آزمون FAHP پایدارترین دهستان شهرستان را دهستان خسویه با وزن ۰/۳۵۴ در تمام ابعاد و دهستان‌های دبیران و ایزدخواست شرقی را به ترتیب با وزن‌های ۰/۰۷۷ و ۰/۰۷۲ به‌عنوان ناپایدارترین دهستان نشان می‌دهد. نتایج آزمون تی تک‌نمونه‌ای نیز این نتایج را تأیید می‌کند؛ به طوری که طبق این آزمون دهستان خسویه با میانگین ۳/۶۲۹

عوامل مختلفی در پایداری و ناپایداری روستاهای شهرستان زرین‌دشت تأثیرگذار می‌باشند؛ به‌عنوان مثال دهستان خسویه به‌عنوان پایدارترین دهستان شهرستان، از کشاورزی بسیار خوبی برخوردار است؛ به‌طوری‌که این دهستان قطب کشاورزی شهرستان نامیده می‌شود. قرارگرفتن این دهستان در مسیر راه‌های اصلی بین شهرستانی و همچنین دسترسی آسان مردم این دهستان به شهرهای اطراف و مرکز شهرستان باعث شده است تا این دهستان به‌نسبت سایر دهستان‌ها از وضعیت مطلوب‌تری برخوردار باشد و برعکس این دهستان، دهستان ایزدخواست شرقی به‌دلیل دوربودن و در مسیرراه‌های اصلی قرارنداشتن و نداشتن زمین‌های حاصلخیز و کشاورزی مناسب و همچنین برخوردار نبودن از آب شرب مناسب، سبب شده است تا روزبه‌روز مردم این دهستان به شهرها مهاجرت کنند.

عدم دسترسی به امکانات آموزشی در ناپایداری روستایی نقش بسزایی دارد؛ به این دلیل که عدم دسترسی به این امکانات موجب مهاجرت‌های روستاییان برای دستیابی فرزندان‌شان به امکانات آموزشی است. از طرف دیگر موجب عدم تحصیل یا ادامه تحصیل فرزندان خانوارهایی می‌شود که قادر به تأمین شرایط تحصیل برای فرزندان خود در خارج از روستا نیستند. این امر خود در پایین‌رفتن سطح سواد در روستاهای ناحیه و ناپایداری‌های ناشی از آن مؤثر است.

کاهش جمعیت در روستاهای کوهستانی ناحیه، بسیار شدیدتر از روستاهای دشتی است. شرایط اقلیمی، هیدرولوژیکی و امنیت در گذشته موجب شده که بخش مهمی از جمعیت در نواحی کوهستانی متمرکز شوند؛ ولی در حال حاضر این سکونتگاه‌ها بخش عمده‌ای از جمعیت خود را از دست داده‌اند. تخلیه جمعیتی این سکونتگاه‌ها، به‌عنوان یک روند در کشور و حتی در بخش‌هایی از جهان درآمده است. ارتفاعات اگرچه عاملی مهم در شکل‌گیری اولیه روستاها محسوب می‌شدند؛ ولی به‌عنوان یک عامل محدودکننده توسعه

شود و از دریچه نگاه میان‌رشته‌ای به حوزه‌های مختلفی انتشار یابد. از این نگاه، در جوامع روستایی با ماهیت تولیدمحور در کنار چالش‌ها و مشکلات ساختاری و نهادی پیش‌روی خود، بیش‌ازپیش نیاز به رویکرد توسعه پایدار احساس می‌شود. به تعبیر دیگر پایداری سکونتگاه‌های روستایی، نقطه عطفی در توازن و تعادل‌های ناحیه‌ای و منطقه‌ای است. در مطالعه حاضر که به‌منظور سنجش پایداری سکونتگاه‌های روستایی شهرستان زرین‌دشت انجام گرفته است، از شاخص‌ها و معیارهای مختلفی در پنج بُعد اقتصادی، اجتماعی، محیطی، کالبدی و دسترسی استفاده شده است. در هر بُعد زیرمجموعه‌ای از شاخص‌ها براساس مبانی نظری تحقیق، به‌منظور سنجش آن بُعد، مورد استفاده قرار گرفته است. اهمیت نسبی هر بُعد، با استفاده از روش تحلیل سلسله‌مراتبی (FAHP) به‌صورت مقایسه زوجی محاسبه و رتبه‌بندی شد. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که دهستان خسویه با وزن ۰/۳۵۴ پایدارترین دهستان و دهستان‌های دبیران و ایزدخواست شرقی به‌ترتیب با وزن‌های ۰/۰۷۷ و ۰/۰۷۲ ناپایدارترین دهستان‌های شهرستان می‌باشند. همچنین یافته‌های پژوهش از آزمون تی تک‌نمونه‌ای نشان می‌دهد که روستاهای شهرستان از وضعیت مطلوبی بهره‌مند نیستند؛ چراکه میانگین مجموع شاخص‌ها در سطح شهرستان کمتر از حد مطلوب و به مقدار ۲/۹۵۴ است که نشان از پایین‌بودن وضعیت پایداری در سطح روستاهاست؛ ولی اگر بخواهیم وضعیت پایداری شاخص‌ها را به‌صورت دهستانی بررسی کنیم، می‌توان چنین بیان کرد که از ۵ دهستان مورد مطالعه تنها دو دهستان خسویه و زیرآب میانگینی بالاتر از حد مطلوب دارند و سه دهستان ایزدخواست غربی، ایزدخواست شرقی و دبیران میانگینی پایین‌تر از حد نرمال دارند. همچنین پایدارترین دهستان در سطح شهرستان دهستان خسویه با میانگین ۳/۶۲۹ و دهستان دبیران با میانگین ۲/۵۱۶ ناپایدارترین دهستان از نظر وضعیت پایداری است.

احمدی، شیرکوه؛ توکلی مرتضی. (۱۳۹۵). ارزیابی و سنجش پایداری محله‌ها در شهر سردشت. مجله جغرافیا و آمایش شهری- منطقه‌ای، شماره ۲۰، صص ۱۷۰-۱۵۳.

اکبریان رونیزی، سیدرضا؛ شیخ بیگلو، رعنا. (۱۳۹۴). تحلیل و اولویت‌بندی پایداری اجتماعی محیط‌های روستایی: مطالعه موردی دهستان قلعه بیابان داراب. مجله جغرافیا و پایداری محیط، شماره ۱۷، صص ۴۷-۳۵.

بستانی، علیرضا؛ جوانی، خدیجه. (۱۳۹۵). ارزیابی پتانسیل‌های گردشگری بخش رستاق با استفاده از روش تحلیل سلسله‌مراتبی. فصلنامه علمی- پژوهشی گردشگری و توسعه، دوره ۲، شماره ۱، پیاپی ۷، صص ۲۵۰-۲۲۷.

رمضان نژاد، یاسر؛ رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا و پورطاهری، مهدی. (۱۳۹۵). سنجش نگرشی اثرات گردشگری ساحلی بر توسعه پایدار روستاهای ساحلی استان گیلان، مجله آمایش جغرافیایی فضا، سال ۶، شماره ۲۰، صص ۱۴۵-۱۶۰.

ریاحی، وحید؛ عزیزپور، فرهاد؛ نوری، آذر. (۱۳۹۵). تحلیل سطح پایداری محیطی سکونتگاه‌های روستایی در شهرستان خرمدره. فصلنامه راهبردهای توسعه روستایی، جلد ۳، شماره ۲، صص ۱۷۳-۱۵۳.

سلیمانی، معصومه. (۱۳۹۴). تبیین عوامل مؤثر بر ناپایداری سکونتگاه‌های روستایی: منطقه مورد مطالعه شهرستان فردوس، پایان‌نامه دکتری، جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد.

سلیمانی، معصومه؛ بوذرجمهری، خدیجه؛ جوان، جعفر؛ عنابستانی، علی‌اکبر. (۱۳۹۴). تبیین عوامل مؤثر بر ناپایداری سکونتگاه‌های روستایی در ایران. مجله پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی، سال ۴، شماره ۳، پیاپی ۱۱، صص ۳۸-۲۱.

شایان، محسن؛ تقدیسی، احمد. (۱۳۹۵). تحلیل ارتباط کشاورزی با توسعه روستایی در شهرستان زرین‌دشت فارس. مجله مطالعات برنامه‌ریزی سکونتگاه‌های انسانی، سال ۱۱، شماره ۳۵، صص ۶۶-۵۱.

صادقی چمن‌چنگی، سلیمان؛ تقدیسی، احمد؛ صیدایی، سید اسکندر. (۱۳۹۵). تأثیر تنوع اقتصادی بر پایداری نواحی روستایی: مطالعه موردی نواحی روستایی شهرستان شهرکرد. مجله پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی، سال ۵، شماره ۳، پیاپی ۱۵، صص ۳۷-۲۵.

صادقی، حجت‌اله؛ صیدایی، سیداسکندر؛ قبادی، شادی و صالحی، مریم. (۱۳۹۵). ارزیابی عملکرد نهادها و سازمان‌های مرتبط با پایداری روستاها: مطالعه موردی بخش دهدز در

کالبدی روستا نیز محسوب می‌شوند. همچنین یکی از عوامل مؤثر دیگر در استقرار سکونتگاه‌های روستایی در نواحی ناهموار کوهستانی، انگیزه امنیت بوده که این انگیزه با توجه به فراهم‌بودن نسبی امنیت در میان جماعات روستایی، تا حد زیادی رنگ باخته است. اقدامات نسجیده در جهت رشد محصولات کشاورزی، موجب بهره‌برداری‌های بی‌رویه از منابع آب و خاک و تخریب برخی از این منابع بوده و چنین عملکردی موجب ناپایداری کشاورزی شده، به نحوی که برخی از اثرات چنین رفتاری غیرقابل‌جبران شده است.

این پژوهش نتایج تحقیقات پیشین از جمله اجتماعی و همکاران (۱۳۹۳) را تأیید می‌کند؛ ولی تفاوت این پژوهش با پژوهش اجتماعی در این است که علاوه بر سه بُعد محیطی، اقتصادی و اجتماعی که در پژوهش اجتماعی به آن پرداخته شده است، دو بُعد کالبدی و دسترسی نیز مورد بررسی قرار گرفته است. تفاوت دیگر این پژوهش با پژوهش اجتماعی در این است که وضعیت پایداری دهستان‌ها را جداگانه در تمام ابعاد بررسی کرده؛ اما در پژوهش اجتماعی تأثیرات سه بُعد اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی را بر روستاها سنجیده است.

تقدیر و تشکر

این پروژه در قالب طرح پژوهشی با شماره ۲۶۰۹۷-۹۶ و با استفاده از اعتبارات پژوهشی دانشگاه سیستان و بلوچستان انجام شده است که بدینوسیله از حوزه معاونت پژوهشی دانشگاه بابت تامین این اعتبارات تشکر می‌نماییم.

منابع

اجتماعی، بابک؛ غفاری، سید رامین؛ جاوری، مجید؛ نجف‌پور، بهرام. (۱۳۹۳). سنجش پایداری سکونتگاه‌های روستایی (مطالعه موردی سکونتگاه‌های روستایی فیروزآباد فارس). فصلنامه انجمن جغرافیای ایران، دوره جدید، سال ۱۲، شماره ۴۳، صص ۲۹۴-۲۷۹.

Cristina, Daniela, Momete. (2014). Saferational Approach to a Valid Sustainable Development, *Procedia Economics and Finance*, Volume 8, pp 497-504.

Dvořáková, L and Zborková, J. (2013), Integration of Sustainable Development at Enterprise Level, *Procedia Engineering*, Volume 69, pp 686-695.

Groninger, John; Ruffner, Charles; Walters, Alan. (۲۰۱۳). Sustaining Rural Afghanistan under Limited Central Government Influence, *Stability: International Journal of Security and Development*, Vol ۲, No ۲, pp. ۱-۹.

Guangning, C; Stephan, J. (2011). Population change and its driving factors in rural, suburban, and urban areas of Wisconsin, USA, 1970-2000. *International Journal of Population Research*, Volume. Article ID 856534, pp 1-14.

Keenleyside, C. and Tucker, G.M. (2010), *Farmland abandonment in the EU: an assessment of trends and prospects. Report Prepared for WWF. Institute for European Environmental Policy, London.*

Lopez, M; Pastor, R. (2015). Development in rural areas through capacity building and education for business. *Procedia-Social and Behavioral Science*, 197, pp 247-262.

Manos, B; Bournaris, T; Chatzinikolaou, P. (2013). Impact assessment of CAP policies on social sustainability in rural areas: An application in Northern Greece. *Operational Research*, 11(1), pp 77-92.

Pillai, A. (2010). Sustainable rural communities? A legal perspective on the community right to buy. *Land Use Policy*, 27(3), pp 898-905.

Schorner, B. (2010) Sustainable Mountain Tourism Development Illustrated in the Case of Switzerland. *SPNHA Review*, 6 (1), pp. 87-108.

Winograd, M. 2010. Sustainable Development Indicators for Decision Making: Concepts, Methods, Definition and, *International Centre for Tropical Agriculture (CIAT)*, Cali, Colombia.

شهرستان ایذه. فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال ۵، شماره ۲، پیاپی ۱۶، صص ۱۱۹-۱۴۰.

عامری سیاهویی، حمیدرضا؛ رستم گورانی، ابراهیم؛ بیرانوندزاده، مریم. (۱۳۹۰). سنجش درجه پایداری و توسعه روستایی در بخش شهاب شهرستان قشم. فصلنامه نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، سال ۳، شماره ۴، صص ۱۷۷-۱۵۹.

علوی، سید علی؛ پورطاهری، مهدی؛ صابری، عبدالمطلب. (۱۳۹۶). الزامات توسعه پایدار و ارزیابی توسعه پایدار محله‌ای (مطالعه موردی: محله اکباتان منطقه ۵ تهران). مجله پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره ۴۹، شماره ۱، صص ۳۴-۱۹. فرمانداری شهرستان زرین دشت، (۱۳۹۶)، واحد آمار و اطلاعات.

کریمی، فرزاد؛ احمدوند، مصطفی. (۱۳۹۳). وضعیت سنجی و اولویت‌بندی شاخص‌های توسعه پایدار در مناطق روستایی (مطالعه موردی: بخش مرکزی شهرستان بویراحمد). مجله پژوهش‌های روستایی، دوره ۵، شماره ۳، صص ۶۹۰-۶۶۳.

لطیفه، ناهید؛ جهانی، مهدی؛ جعفری، وحید. (۱۳۹۵). عوامل اقتصادی مؤثر بر ناپایداری سکونتگاه‌های روستایی: مطالعه موردی روستاهای شهرستان دماوند. فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۹، شماره ۱، صص ۱۶۱-۱۳۱.

ملکی، کیومرث؛ قنبری، یوسف؛ شایان، محسن؛ شفاعتی، آرزو. (۱۳۹۴). سنجش ضریب عمران‌پذیری روستاهای بزرگ شهرستان روانسر. فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، سال ۳۰، شماره ۲، پیاپی ۱۱۷، صص ۱۰۲-۸۵.

هدایتی مقدم، زهرا؛ صیدایی، سیداسکندر؛ نوری، سیدهدایت‌الله. (۱۳۹۴). سنجش میزان پایداری نواحی روستایی با استفاده از تکنیک‌های تصمیم‌گیری چند شاخصه (مطالعه موردی: روستاهای شهرستان فلاورجان). مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، سال ۱۳، شماره ۱، پیاپی ۲۴، صص ۹۱-۱۱۲.

باری حصار، ارسطو؛ بدری، سیدعلی؛ پورطاهری، مهدی؛ فرجی سبکیبار، حسنعلی. (۱۳۹۲). بررسی و تبیین فرایند انتخاب نماگرهای سنجش و ارزیابی پایداری سکونتگاه‌های روستایی حوزه کلان‌شهری با تأکید بر کلان‌شهر تهران. مجله جغرافیا و توسعه، شماره ۳۲، صص ۱۴۸-۱۲۷.